

Úvodné poznámky k slovníku viacslavných pomenovaní

Veronika Viňarská

Inštitút slovakistiky, všeobecnej jazykovedy a masmediálnych štúdií (študentka),
Filozofická fakulta, Prešovská univerzita, Prešov

Cieľom príspevku je predstaviť projekt, ktorého myšlienka vznikla na pôde Inštitútu slovakistiky, všeobecnej jazykovedy, a masmediálnych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove. Ide o projekt lexikograficko-elektronického spracovania viacslavných pomenovaní. Autormi myšlienky sú pracovníci spomenutého inštitútu – Mgr. Martina Ivanová, PhD., a Mgr. Martin Ološtiak, PhD. Na spolupráci sa podieľajú aj študenti Prešovskej univerzity v rámci bakalárskych a diplomových prác. Ako prvá bola vypracovaná bakalárska práca s názvom Slovník viacslavných pomenovaní (písmeno B), v ktorej som zhromažďovala a spracovávala heslový materiál pre tento slovník. Išlo o pomenovania s komponentmi začínajúcimi sa na písmeno B. Bakalárska práca, jej praktická časť bola vypracovaná podľa vopred vytvorenej metodológie samotnými autormi projektu.

Základnou jednotkou lexikálnej zásoby sú jednoslovné lexikálne pomenovania, nadstavbu a príznakovú časť tvoria viacslavné pomenovania. Slovníkové spracovanie jednoslovných pomenovaní je dostupné vo viacerých podobách. Možnosti spracovania takej špecifickej súčasti lexikálnej zásoby, ako sú viacslavné pomenovania, sa v súčasnosti ponúka na báze korpusovej lingvistiky. Pre slovenčinu je k dispozícii databáza Slovenského národného korpusu.

Prípravovaný SVP je slovníkom jednojazyčným, synchronickým a výkladovým. Jeho cieľom je lexikograficko-elektronické spracovanie viacslavných pomenovaní (ďalej VP). Aby sme boli presnejší, spomenieme termín lexikalizované spojenie ako ustálené VP. Lexikalizované spojenia sú špecifickým typom lexikálnych jednotiek. Ich samotné vymedzenie nie je jednoduché. Dostupných je viacero výskumov v podobe štúdií či knižných spracovaní, napriek tomu otázka ustálených viacslavných pomenovaní nie je celkom zodpovedaná. Stále sa hľadajú hranice medzi ustálenými pomenovaniami a voľnými syntagmami, medzi frazeologickými a nefrazeologickými pomenovaniami, medzi termínmi a netermínmi. Stále sa vyčleňujú nové kritériá a vlastnosti na určenie lexikalizovaných spojení a ich delimitáciu predovšetkým od voľných syntagiem.

VP ako súčasť lexikálnej zásoby tvoria pomerne veľké percento lexikálnych jednotiek, ktoré sa delia na niekoľko typov. Jedným z možných delení VP je členenie na:

1. frazeologické – frazémy;
2. nefrazeologické;
 - 2.1 netermíny;
 - 2.2 termíny;
 - 2.3 vlastné mená.

Vzhľadom na disparátnosť týchto VP a ich početnosť bolo potrebné zvoliť pre spracovanie len isté typy VP. Ako najvhodnejšie sa javili **neterminologické**

a **nefrazologické** VP (ďalej NN). Dôvodov je niekoľko. Jedným z nich je samotné určenie slovníka. Slovník je určený odbornej lingvistickej verejnosti, ale aj bežným používateľom, teda širokej verejnosti. Termíny a vlastné mená predstavujú špecifickú súčasť lexikálnej zásoby a ich spracovanie by si vyžadovalo špecifický prístup. Veľmi dôležitým faktom je, že NN pomenovania sa javia ako najmenej príznakové spomedzi všetkých typov. V bakalárskej práci sme sa rozhodli uvádzať aj pomenovania z botanickej a zoolologickej nomenklatury. Do slovníka sme ich zaradili z dvoch dôvodov: 1. ustálenosť a relatívne vysoká frekvencia, 2. pojem názvoslovie nekorešponduje s pojmom termín. Pomenovania typu *biológia/molekulárna biológia* v slovníku uvádzame výberovo: spracúvame len tie najfrekvencovanejšie, ktoré sa už objavujú aj v bežnej reči, nielen v odborných prejavoch. V slovníku sa nachádzajú aj pomenovania, ktoré sa v procese lexikalizácie determinologizovali a postupne nadobudli iný štýlistický status (najmä presun do publicistického štýlu), napr. *modré barety*. V bakalárskej práci neuvádzame vlastné mená. V samotnom SVP okrem toho, že pôjde o spracovanie NN VP, pôjde o spracovanie substantívnych, verbálnych ako aj predložkových tvarov VP.

Prípravu SVP možno rozčleniť do niekoľkých etáp:

1. Budovanie heslára a doladovanie koncepcie (cca 1 – 2 roky).
2. Vypracúvanie substantívnych hesiel (2 roky).
3. Vypracúvanie slovesných hesiel (1 rok).
4. Finalizácia, doladovanie a záverečné korektúry (1 rok).

Celková doba vypracovania sa odhaduje na 6 rokov.

Materiálovú základňu slovníka predstavuje niekoľko zdrojov:

- Krátky slovník slovenského jazyka (prvotný zdroj);
- Slovenský národný korpus (verzie prim-2.0-public-all, prim-3.0-public-all);
- internet (vyhľadávač Google – zdroj využitý najmä pri overovaní frekvencie pomenovania a získavania sémantických údajov).

V SVP sa prirodzene nebudú nachádzať lexémy, ktoré nefungujú ako komponenty VP, napr. *abstrahovať, adieu, admirálita*, všetky neplnovýznamové slovné druhy. Naopak, slovník bude obsahovať aj také lexémy, ktoré sa v KSSJ nevyskytujú, ale frekvencovane fungujú ako komponenty VP, napr. *bankovkový papier, iontový/jontový nápoj, neplatená dovolenka, predmanželská zmluva*. Na doplnenie týchto lexém poslúžia ďalšie spomínané zdroje (Slovenský národný korpus a Internet s vyhľadávačom Google).

Heslá s údajmi budú spracované najprv v programe Microsoft Excel a pre publikačné potreby aj v ďalších programoch (najmä Microsoft Word). Microsoft Excel bol zvolený pre svoju prehľadnosť, jednoduchú manipuláciu, možnosť kombinovateľnosti údajov, možnosť rýchleho statického výstupu, ako aj možnosť rýchleho a jednoduchého spracovania štatistík. Stavba hesla vypracovaná v programe Microsoft Word predstavuje podobu, ktorá bude uvádzaná v samotnom publikačnom výstupe.

Predbežne sa počíta s takuoto stavbou hesla:

Heslo vypracované v programe Microsoft Excel:

1. komponent;
2. viacslovné pomenovanie (ak je komponent heslový), resp. odkaz (ak je komponent odkazový);
3. gramatická charakteristika;
4. počet komponentov;
5. komponentová štruktúra;
6. exemplifikácia;
7. štylistická charakteristika (ak je potrebná);
8. univerbát (ak existuje);
9. štylistická charakteristika univerbátu;
10. ďalšie poznámky (ak sú potrebné).

Heslo vypracované v programe Microsoft Word:

1. komponent;
2. viacslovné pomenovanie (ak je komponent heslový), resp. odkaz (ak je komponent odkazový);
3. význam VP;
4. gramatická charakteristika;
5. exemplifikácia;
6. štylistická charakteristika (ak je potrebná);
7. univerbát (ak existuje);
8. štylistická charakteristika univerbátu (ak je potrebná);
9. ďalšie poznámky (ak sú potrebné).

Ukážky z bakalárskej práce:

BRANNÝ

branné cvičenie str. -ého -ia cvičenie zamerané na schopnosť obrany a nácviiku zručností v prípade ohrozenia: *mali mať b-é c-ie*, univerb. hovor. branné

BARET

modré barety ž. pomn. -ých -ov uniformy, ktoré nosia príslušníci mierových zborov OSN, publ. príslušníci týchto zborov: *vojakov majúcich v službe OSN osobitné postavenie voláme modré prilby, resp. m-é b-y*

Viacvýznamovosť sme v bakalárskej práci zachytávali dvojako: popri samostatných významoch (napr. *babie leto*) uvádzame aj významové odtienky (oddelené bodkočiarkou), pri ktorých ide varírovanie významu pod vplyvom aktualizácie istých sémantických príznakov (napr. *minerálne bahno*).

BABÍ

babie leto str. -ieho -a 1. slnečné dni na konci leta: *väčšinou sa b-ie l-o začína na prelome septembra a októbra* 2. pavučinkové vlákna poletujúce vo vzduchu v tomto období: *tráva mala zvláštny pôvab, ktorý nadobudne, keď prídu chladné dni a zrána ju opriada b-ie l-o*

BAHNO

minerálne bahno str. -eho -a rozmočená jemná pôda; nános na dne močiarov s obsahom minerálov: *m-e b-o vzniklo eróziou vrstiev ílu z pohorí pri Mŕtvom mori*

Z dôvodu priestorovej obmedzenosti sa heslo v slovníku bude nachádzať len pri jednom z komponentov. Pracuje sa s pojmami heslový a odkazový komponent. Heslový bude syntakticky nadradený komponent VP (napr. *babie leto*) a odkazový bude syntakticky podradený komponent (napr. *babie leto*). Keďže bakalárska práca spracúva iba pomenovania s komponentmi na písmeno B, v slovníkovej časti heslový a odkazový komponent nerozlišujeme a uvádzame v nej všetky pomenovania obsahujúce komponent na B spolu so všetkými údajmi.

Pri vypracovaní SVP sa pracuje s viacslavnými pomenovaniami, konkrétnejšie s ustálenými viacslavnými pomenovaniami. Aj samotná problematika rozlíšenia ustálených pomenovaní od voľných syntagiem, aj napriek niekoľkým dostupným výskumom a štúdiám, predstavuje náročnú úlohu. Pri vyčleňovaní ustálených viacslavných pomenovaní sa ako najúčinnější vlastnosť pri odlíšení ustálených pomenovaní od voľných syntagiem ukázala anomálna kombinatorika (kolokabilita), čo znamená, že v ustálenom spojení dochádza k obmedzenej spájateľnosti (kolokabilite), často až k monokolokabilite jedného z komponentov. Príklady zo slovníka v bakalárskej práci: *pôrodný/pôrodná baba, záchytný/záchytný bod, babí/babie leto*. Podobne zostáva otvorený problém určenia hraníc medzi frazémami a nefrazémami. Napriek spomenutým okolnostiam sa nazdávame, že lexikograficko-elektronické spracovanie ustálených viacslavných pomenovaní predstavuje uskutočniteľný projekt.

Literatúra:

OLOŠTIAK, Martin: Slovník viacslavných pomenovaní. Konceptia. Prešov 2006. Rkp.

VIŇARSKÁ, Veronika: Slovník viacslavných pomenovaní (písmeno B). [Bakalárska práca.] Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2008. 49 s.

Príloha – ukážka z bakalárskej práce:

komponent	VP/odkaz	gram.	počet komp.	komp. štruktúra	exempl.	štyl. charakt.	univ.	štyl. char. univ.
Babí	babie leto	str. -ieho -a	2	A+S	väčšinou sa b-ie l-o začína na prelome septembra a októbra	0	X	x
Baret	modré baret	ž. pomn. -ých -ov	2	A+S	vojakov majúcich v službe OSN oso- bitné postavenie voláme modré pril- by, resp. m-é b-y	publ.	X	x
Branný	branná povinnosť	ž. -ej -i	2	A+S	vyhnúť sa b-ej p-i	0	X	x
	branná pohotovosť	ž. -ej -i	2	A+S	b-á p. štátu	0	X	x
	branný zákon	m. -ého -a	2	A+S	novela b-ého z-a	0	X	x
	branný výbor	m. -ého -u	X	A+S	predseda b-ého v-u	0	X	x